

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 26-07-2019

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 01-09-2019

Araştırma Makalesi / Research Article

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 1, ISSUE 2, P. 241 - 253.

ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 1, SAYI 2, S. 241 - 253.

Kırgız Atasözlerinde Molla (Moldo) Karakteri

Hilal ÇAĞLAR¹

Özet

Atasözleri, insanların hayatlarında edindiği belirli tecrübeler neticesinde günümüze kadar ulaşan, söyleyeni belli olmayan, öğüt verici ve yol gösterici söz kalıplarıdır. Çoğunlukla bir veya iki cümleden kurulur ve bu çerçevede verilmek istenen öğüt mecazlı bir anlatımla sunulur. Atasözlerinde bazen bir olayın zıt iki durumu karşılaştırılır ve iyi olana vurgu yapılır bazen de yaşam içindeki sık ve sürekli kullanılan eşyalar üzerinden benzetmeler yapılarak konu özelleştirilir. Atasözlerinde söylenen sözler toplumun her kesimine hitap etmektedir. Konu olarak toplum içinde herkesin başından geçebilecek olan olaylar, belirgin karakterler ve doğa olaylarından edinilen tecrübeler işlenmiştir. Türk toplumunda geçmişten beri en baskın karakterlerden birisi de mollalar olmuştur. Molla; kadı, büyük bilgin anlamlarına gelmektedir. İlerleyen zamanlarda medrese öğrencilerine de bu şekilde hitap edilmeye başlanmıştır. Mecazi olarak ise dinî yönü ağır basan kişi olarak tanımlanmaktadır. Kırgızlarda bu anlamların yanı sıra okuma-yazma bilen kişiler için de bu ifade kullanılmaktadır. Molla sözü *mevlâ* kelimesinden değişerek molla şeklini almıştır. Mesela *Mevlâna Celâleddîn Rûmî* “Mollâ-yi Rûm” olarak da anılmaktadır. Kırgız Türkçesinde ise bu sözcük “moldo” şeklinde geçmektedir. Kırgız toplumunda mollalar çoğunlukla dinî yönü ağır basan kişiler, din adamları olarak bilinmektedir ve bu kişilere toplum içerisinde derin saygı duyulmaktadır. Kırgız atasözlerinde de mollalar bu şekilde tasvir edilmiştir. Ancak, atasözlerinde mollaların karakteri genel olarak uyanık, açgözlü, paraya düşkün, kendi çıkarı olmadan bir şey yapmayan kişiler olarak resmedilmiştir. Bu çalışmada mollalar hakkındaki Kırgız atasözleri ele alınacaktır ve mevcut atasözlerindeki mollaların karakter analizi yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözleri, Kırgız Atasözleri, Molla karakteri.

Mullah Character In Kyrgyz Proverbs

Abstract

Proverbs are as a result of people's specific experiences reaching the present day, who says it is unclear, gives the advice and guiding slogans. Generally, consists of one or two sentences and it is presented with a figurative narration that gives advice. Proverbs are sometimes compare two contrasting states of an event and place emphasis on the good and sometimes the subject is customized by making parables on frequently used items. Proverbs are expressions that appeal to all segments of society. The events that can happen to anyone in society, important characters and experiences from natural events are the subjects that are handled. Mullahs have been one of the most dominant in the Turkish community since the past. Mullah; means kadi and great scholar. In later times, madrasah students were also addressed in this way. Figuratively, he is described as one who outweighs the religious aspect. In addition to these meanings, this expression is used for people who are illiterate. This word changed from the word Mawla and took the form of Mullah. For example, Mavlanâ

¹ Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Öğrencisi. E-posta: hilalcalar94@gmail.com.

Jalaluddin Rumi is also referred to as “Mollâ-yi Rûm”. In Kyrgyz Turkic this word is said “moldo”. In Kyrgyz society, mullahs are mostly known as clerics, their religious feelings are strong, and these people are greatly respected by society. In Kyrgyz Proverbs, mullahs are also depicted in this way. But, in Proverbs, the character of mullahs is often portrayed as vigilant, greedy, money-loving people who do nothing without their own interests. In this study, Kyrgyz Proverbs related to Mullahs will be given and character analysis of mullahs will be done in the proverbs found.

Key words: Proverbs, Kyrgyz Proverbs, Mullah Character.

Giriş

Uygurlukların gelişiminde bilim, ekonomi, sanat, teknoloji ne kadar önemliyse dil de o derece önemlidir. İnsanlar yüzyıllar boyu edindiği hayat tecrübelerini, öğrenimlerini, fikirlerini diline, el işçiliğine, oyunlara vb. ürünlere işlemiştir. Halk tarafından oluşturulan sözlü edebiyat ürünleri; destanlar, efsaneler, hikâyeler, koşuklar, tekerlemeler, atasözleri, alkışlar, kargışlar, deyimler vs. yüzyıllar boyu miras olarak nesilden nesle korunarak gelmiştir. Bu miraslar, medeniyetimizin ve edebiyatımızın gelişmesinin temelini oluşturan etkenlerden biridir. Bunların içinden alkışlar, kargışlar, atasözleri ve deyimler söyleyiş bakımından kolay, kısa, anlamı derin, hayati faktörleri resmeden ve diğerlerine nazaran daha sık kullanılan sözlü edebiyat ürünleridir (Boobekova, 2013, s. 10).

Dilin sözvarlığı içerisinde olan atasözleri ait olduğu toplumun deneyimlerini ve hayat felsefelerini düşünce ya da öğüt niteliğine getiren, dilin anlatım gücünü yansıtan sözlerdir. (Aksan, 2004, s. 33). Atasözleri gelenek-görenek, töre ve inanışları içinde barındıran toplum tarafından benimsenmiş ve kalıplaşarak genç nesillere aktarılmıştır (Demirci & Kabahasanoğlu, 2008, s. 384). Atasözleri genellikle düz konuşma içerisinde belli vesileye bağlı olarak dile getirilir (Boratav, 1969, s. 129). Dilbiliminde *parémiologie* (atasözbilim) adlı alan bu sözleri incelemektedir (Aksan, 2005, s. 189). Her toplumun kendi kültürel birikimine ve yaşam biçimine bağlı olarak oluşan atasözleri bulunmaktadır (Aksoy, 2018, s. 2).

Zaman içerisinde toplumlarda meydana gelen değişim ve gelişimler dili ve dolayısıyla atasözlerini de etkilemektedir. Bu değişim ve gelişim süreçlerinin yaşanmasında ayrıca önemli bir yer tutan din faktörü ve ona bağlı olan dinî unsurlar da atasözlerine sık sık konu olmaktadır. Dinî unsurlar arasında; tanrı, peygamber, hoca, hacı, molla ve dinin nasıl yaşanması gerektiği gibi konular geçmişten beri atasözlerine işlenmiştir.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te molla sözü için; (Ar. *mevlâ* “*efendi*”den *mûla*>*molla*) *büyük kadı, âlim, hoca, medrese öğrencisi* açıklamaları verilmiştir (Ayverdi, 2010, s. 831). Kırgız Türkçesi için hazırlanmış Tüştürmô Sözdük’te kelime *moldo* şeklinde olup *şariat kurallarını bildiren, hastalanan kişileri okuyup üfleyen din adamı* anlamlarını taşımakla birlikte *Ekim Devrimi*’nden önce mektepte okuyan Arap harfleriyle yazı yazmayı bilen kişiye

de bu şekilde hitap edildiği belirtilmiştir. XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarından itibaren okuma-yazma eğilimi artış göstermiş ve kendi şiirlerini kaleme alan ozanlar ortaya çıkmıştır. Bu kişilere de okuma-yazma bildikleri için *Togolok Moldo*, *Moldo Kılıç*, *Moldo Niyaz* vs. gibi isimler verilmiştir. Moldo kelimesinin Manas ve Semetey destanlarında da geçmekte olduğu yine aynı sözlükte verilmiştir (Kırgız Tilinin Tüshündürmө Sөzdügü, 2015, s. 221). Bunun yanında sessiz, sakin anlamı da vardır (Ekrem , Cıldız, & Selçuk, 2017, s. 1561). Alkollü içki için örtmece kelime olarak *ak moldo* ifadesi kullanılmaktadır: “*ak moldonu içeli* (içki içelim)” (Ekrem , Cıldız, & Selçuk, 2017, s. 54). Mollaların helal yeme-içmeyi savunmasına karşın haram olarak nitelendirilen alkollü içkiye molla adı verilmesi dikkat çekicidir.

Adından da anlaşılacağı gibi bu söz Türk dillerine İslamiyet’le birlikte dâhil olmuştur. İslam’ın devletçe benimsenmediği dönemlerde bu kişiler halk tabanından çevresindekilere dinî öğretileri aktarmıştır. Dinî yanları ağır bastığı için toplum içerisinde her zaman saygı gören kişiler olmuşlardır. Ancak, atasözlerinde mollaların bu görevlerini tam anlamıyla yerine getirmediği aksine kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir.

Mollalar, toplum içinde hem yönetenler hem de yönetilenler arasında güçlü söz hakkına sahiptir bu sebeple toplum tarafından buldukları konum itibariyle ilgi çekmektedirler. Onlar, hem saygı duyulan hem de güvenilmemesi gereken kişiler olarak toplum içerisinde sivrilmektedirler. Bu sebeple çalışmada molla karakteri üzerinde durulacaktır. Çalışmada, Muhamed İbragimov’a ait *Kırgız Makal-Ilakap*, *Uçkul Sөzdөрü* adlı sözlükte tespit edilen atasözleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Kırgızlar Arasında İslam Dininin Yayılması

Bilindiği gibi Türkistan’da Türk halklarının İslam dinini benimseme süreçleri, kendi kültürleri ile birleştirmeleri farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde olmuştur. VIII. yüzyılda Araplar, Orta Asya’ya İslamiyet’i yaymak için gelmişler ve fetihlerle Kaşgar şehrine kadar ulaşmışlardır. Bu dönemde bölgedeki Türk halkları İslam dinini benimsemese de Müslümanlık ile tanışmışlardır (Soltonoyev, 2003, s. 109). VIII.-XIII. yüzyıllar arasında Türkistan’ın çeşitli bölgelerindeki Türk halkları, İslamlaşma sürecini büyük ölçüde tamamlamıştır (Erşahin, 1999). Ancak bu İslamlaşma süreci iki farklı sosyal yaşantı ve kültür temelinde gelişim göstermiştir. Bunlardan ilki yerleşik hayata geçen Türkler diğeri ise konar-göçer Türklerdir (Cihan, 2015). Konar-göçer Türkler, eski dinlerine ait bir takım inanç sistemi, gelenekler, düşünce yapısı ve kültürlerle karışık bir İslam anlayışı geliştirdikleri için diğerlerinden farklıdır (Cihan, 2015).

Türkistan'daki diğer Türk halkları gibi Kırgızlarda da Şamanizm inancı merkezde yer almaktaydı. Ancak zamanla Kırgız boylarından bazılarının Manihaizm, Budizm ve Nesturî Hristiyanlığını kabul ettikleri ileri sürülmektedir (Cihan, 2015). Konar-göçer yaşam tarzına sahip Kırgızların İslamlaşma konusu Türk-İslam tarihinde henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşmamış konulardan biridir. Bunun sebeplerinden en önemlisi Kırgızlara ait yazılı kaynakların yetersiz olması ve Hokand hanlığının Kırgız Tarihi ile ilgili arşiv belgelerinin henüz hepsinin ortaya çıkarılmamasıdır (Erşahin, 1999). Kırgızların İslamlaşması ile ilgili bilgiler, Çin kaynaklarından, Sovyet araştırmacılarından, bölgeyi dolaşan seyyahların notlarından, Manas Destanı başta olmak üzere destanlardan ve sözlü edebi ürünlerden edinilmektedir. Ancak, kimi araştırmacılar tarafından Sovyet döneminde yazıya geçirilip çoğaltılan Manas Destanı'nda dinî motiflerin tam olarak işlenmediği düşünülmektedir (Erşahin, 1999). Bu sebeple bu bilgilere yine dolaylı yollardan ulaşılmaktadır.

X. yüzyılda Buhara şehrinden Çin'e yolculuk eden seyyah Nebadulev; "*Müslüman olmayan Kırgızlar'ın kendi dininde dualar okuduğunu gördüm*" demiştir. Burada *Müslüman olmayan Kırgız* ifadesine bakıldığında bir kısım Kırgız'ın Müslüman olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca aynı dönemlerde Kırgızlar Arap Ticaret kervanlarını koruyup kollamışlardır, bu da İslamiyet ile tanıştıklarına dair bir delil olarak gösterilebilir. (Soltonoyev, 2003, s. 110). Kırgızlar X. yüzyıldan itibaren İslamiyet ile tanışmış ve bir kısmı Müslüman olsa da XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Şamanizm inançlarını sürdürmüşeler, bu sebeple de İslam dininin Kırgızlar üzerindeki etkisi oldukça zayıf kalmıştır (Erşahin, 1999). Çoğu yazılı kaynakta Kırgızların Müslüman olmadığı, ancak kâfir de olmadıkları yazılmıştır (Soltonoyev, 2003, s. 110). Bölgeyi ziyaret eden çeşitli seyyahlar, Kırgızların bir kısmının Müslüman olduklarını söylediğini, fakat İslam dinine uygun yaşamadığını, ibadetlerini yerine getirmediğini, buna karşılık Şamanist inançların izlerini taşıdığını kaleme almışlardır (Cihan, 2015). Kırgız şair ve sancıracı Talip Moldo kayıtlarında, bazı Kırgızlar "*dinim İslam*" der ama İslam'ın ne olduğunu bilmezler (Erşahin, 1999) şeklinde belirtmektedir.

Kırgızlar göçebe olarak yaşadıkları ve okuma-yazma bilmediklerinden dolayı İslam dinini diğer yerleşik hayata geçmiş Türkler gibi medreselerde belirli bir eğitimle veya yazılı kaynaklardan öğrenme imkânları olmamıştır (Soltonoyev, 2003, s. 110). Öyle ki seyyahların eserlerinde Kırgızlar arasında okuma-yazma bilenlerin olmadığı ve mollaların koyun karşılığı muska yazdıkları anlatılır (Cihan, 2015). Yine seyyahlar notlarında, mevcut mollaların halkın gösterdiği hürmetten hoşnut, ama çoğunun ileri derecede cahil olduklarını, dinî bilgisi zayıf

olması sebebiyle saf halkın inançlarını kullandıklarını, bunu yaparken de akrabalık bağları ve büyücülüğe başvurduklarını belirtirler (Cihan, 2015). Kırgızların kendi aralarında yetişen mollaları yoktu, bölgeye gelen mollaların çoğunun Tatar, Uygur Özbek ve Taciklerden oluştuğu ileri sürülmektedir (Erşahin, 1999).

Atasözlerinde Molla

Bu bölümde Muhamed İbragimov'a ait *Kırgız Makal-Ilakap, Uçkul Sözdörü* adlı sözlükten tespit edilen molla ile ilgili atasözleri verilmiştir. Tespit edilen atasözlerinin fazla olması sebebiyle mollaların tasvir edilen karakterleri başlıklandırılarak sıralanmıştır.

Açgözlü olarak nitelendirilenler:

- *Alakanday beyiştı moldo menen koco aldı* (İbragimov, 2005, s. 43).

Avuç içi kadar cenneti molla ile hoca aldı.

- *At azığını corgo, adam azığını moldo* (İbragimov, 2005, s. 63).

Atlara adanan yiyeceklerin iyisini yorga, insanlarınkini ise molla yer

- *Karışkırдын közü koydo, moldonun közü aş menen toydo* (İbragimov, 2005, s. 267).

Kurdun gözü koyunda, mollanın gözü aş (yemek) ile toyda (düğünde).

- *Moldo köp bolso, koy aram ölot* (İbragimov, 2005, s. 338).

Molla çok olursa koyunlar haram olur.

- *Moldonun Kuran okup Alla degeni, beçaranın bir ulagın aldap cegeni* (İbragimov, 2005, s. 340).

Molla'nın Kuran okuyup Allah demesi sırf bir zavallının tek oğlağını yemek adına yapılır.

- *Moldonu suktugunan bil, baatırdı kurçtugunan bil* (İbragimov, 2005, s. 339).

Mollayı açgözlülüğünden tanı, kahramanı gücünden tanı.

- *Mışık mayga cetpese sasık eken dep koyot, moldogo sasık may berseñ taza eken dep cep koyot* (İbragimov, 2005, s. 343).

Kedi yağa ulaşamadığında kötü kokmuş der, mollaya kötü kokmuş yağı versen tazeymiş diyerek yer.

- *Moldonun özü toyso da közü toyboyt* (İbragimov, 2005, s. 339).

Mollanın kendisi doysa bile gözü doymaz.

- *Semiz koy berem degenge, seldesin satkan moldo bar* (İbragimov, 2005, s. 383).

(Sana hediye olarak) besili bir koyun vereyim diyene molla bir de sarığını satmak ister.

- *Türköy kişinin napsisi bir, moldonuku eköo, acınıkı üçöö* (İbragimov, 2005, s. 416).

Cahil kişinin nefsi bir, molların iki, hacıninki ise üçtür

- *Uuru koydum debeyt, moldo toydum debeyt* (İbragimov, 2005, s. 437).

Hırsız (hırsızlığı) bıraktım demez, molla (yediklerine) doydum demez.

Cimri olarak nitelendirilenler:

- *Kamırdan kıl almak kıyın, moldodon pul almak kıyın* (İbragimov, 2005, s. 255).

Hamurdan kıl alması zor, molladan para alması zordur.

İnsanların zayıf yanlarından faydalanan kişiler olarak nitelendirilenler:

- *Cutalañ cılı it semiz, tumooluu cılı moldo semiz* (İbragimov, 2005, s. 225).

Hayvanların soğuktan telef olduğu yıl köpek şişmanlar, hastalığın çok olduğu yıl ise molla şişmanlar.

- *Ölöndüü cerde ögüz semiret, ölümdüü cerde moldo semiret* (İbragimov, 2005, s. 369).

Otlu yerde öküz semirir (şişmanlar), ölümlü yerde molla semirir (şişmanlar).

Paragöz olarak nitelendirilenler:

- *Akı tölöbösoñ moldo üyünö da kirbeyt* (İbragimov, 2005, s. 36).

Ücretini vermezsen molla evine bile girmez.

- *Bererge akçañ bolboso, moldo üyünö da kirbeyt* (İbragimov, 2005, s. 119).

Vermeye paran olmazsa molla evine bile girmez.

- *Moldo akça üçün itke Kuran tüşüröt* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molla para için köpeğe bile hatim indirir.

- *Moldo köp bolso Kuranın satat* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molların çok olduğu yerde molla elindeki Kuran'ı satar.

Tembel olarak nitelendirilenler:

- *Dıykan işte, moldo aştta* (İbragimov, 2005, s. 160).

Çiftçi işte, molla aşta (yemektedir).

- *Moldo aç kalsa bazar kıldırat, Söpu aç kalsa mazar kıldırat* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molla aç kalırsa pazar gezer, Sofu aç kalırsa mezar gezer.

- *Moldo açka bolso, tezeğin ceýt* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molla aç kaldığında kendi dışkısını yer.

- *Moldo işke kelse taş baka, aşka kelse aç karışkır* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molla iş olduğunda kaplumbağa gibi, yemeğe gelince aç kurt gibi davranır.

- *Momundun mas bolgonu tekeberçilikten, moldonun mas bolgonu bekerçilikten* (İbragimov, 2005, s. 340).

Müminin sarhoş olması kibirden, mollanın sarhoş olması yapacağı bir işin olmamasından

Hilekâr olarak nitelendirilenler:

- *Akırın baskan moldodon saktan, ala çapan kocodon saktan* (İbragimov, 2005, s. 42).

Yavaş yürüyen molladan korun, ala kaftan giyen hocadan korun.

- *Börü cegenge maş, moldo aldaganga maş* (İbragimov, 2005, s. 138).

Kurt yemede usta, molla kandırmada ustadır.

- *Karışkır kartaysa itke külkü, moldo kartaysa mitaam tülkü* (İbragimov, 2005, s. 267).

Kurt kocayınca köpeğe maskara olur, molla kocayınca kurnaz tilki olur.

- *Moldo coldo bolso şaytan üyünö kiret* (İbragimov, 2005, s. 339).

Şeytan yolda mollayı görse utancından evine kaçır

- *Moldo uktap ketse, şaytan tüşünö kiret* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molla uyuduğunda şeytan rüyasına girer.

Dinî vasıfları ve kişilik değerleri yetersiz olarak nitelendirilenler:

- *Adalsıngan moldonun üyünön altı kamandın başı çığıptır* (İbragimov, 2005, s. 12).

Yediklerinin helal olduğunu millete göstermeye çalışan mollanın evinden altı domuzun kafası bulunmuş.

- *Alkı buzuk moldonun, seldesine çok tüşöt* (İbragimov, 2005, s. 46).

Nefsi bozuk mollanın sarığına köz düşer.

- *Azansız moldo bolso da kazansız katın bolboyt* (İbragimov, 2005, s. 22).

Ezan okumayan molla olsa bile kazansız kadın olmaz.

- *Çala corgo col buzat, çala moldo el buzat* (İbragimov, 2005, s. 446).

Çala (kusurlu) yorga (at) yolu bozar, çala (yetersiz) molla halkı bozar.

- *Çala moldo din buzat* (İbragimov, 2005, s. 446).

Yetersiz molla din bozar.

- *Eki moldo bir kişi, bir moldo cartı kişi* (İbragimov, 2005, s. 467).

İki molla bir kişi, bir molla yarım kişi.

- *Karga körgönün çokuyt, moldo bilgenin okuyt* (İbragimov, 2005, s. 261)

Karga gördüğünü gagalar, molla (kendi) bildiğini okur.

- *Küyöösü moldo bolso, ayalı uşakçı* (İbragimov, 2005, s. 285).

Kocası molla olur ise karısı dedikoducu olur.

- *Moldonun aytkanın uk, kılğanın kılba* (İbragimov, 2005, s. 339).

Mollanın söylediğini yap, yaptığını yapma.

- *Moldonun aytkanın da kılğanın da kılba* (İbragimov, 2005, s. 339).

Mollanın söylediğini de yaptığını da yapma.

- *Moldo cokto moldosun, moldo barda coldosun* (İbragimov, 2005, s. 339).

Molla olmadığı yerde mollasın, molla olan yerde yoldasın.

- *Moldonun küçü tilinin tüşünüksüzdüğündö* (İbragimov, 2005, s. 340).

Mollanın gücü dilinin anlaşılmasında.

- *Seket üçün segiz som ıygarganıñ moldonun kızın septüü kılğanıñ* (İbragimov, 2005, s. 383).

Zekât için verdiği sekiz para, hocanın kızının çeyizine gider.

Kötü niyetli olarak nitelendirilenler:

- *Moldonun seldesi ak, cürögü kara* (İbragimov, 2005, s. 339).

Mollanın sarığı ak, kalbi kara.

Olumlu yönleriyle ifade edilenler:

- *Cakşıdan söz kalat, soodagerden böz kalat, ustalardan dat kalat, moldolardan kat kalat* (İbragimov, 2005, s. 177).

İyiden söz kalır, tacirden bez kalır, ustalardan pas kalır, mollalardan yazı kalır.

- *Mal baasın bazar çıgarat, can baasın moldo çıgarat* (İbragimov, 2005, s. 330).

Malın fiyatını pazar belirler, canın değerini molla belirler.

- *Moldonun cazgan katı ölböyt, cakşının sözü, atı ölböyt* (İbragimov, 2005, s. 339).

Mollanın yazdığı yazı ölmez(kaybolmaz), iyinin sözü, atı ölmez (kaybolmaz)

- *Moldo menen cürsöñ ıymanın ozor, araba menen cürsöñ ıymanıñ tozor* (İbragimov, 2005, s. 339)

Mollayla yürürsen imanın gelişir, arabayla yürürsen imanın tozar(kaybolur).

- *Usta barda koluñ ty, moldo barda tiliñ ty* (İbragimov, 2005, s. 433).

Usta varken (kendi) eline sahip ol, molla varken (kendi) diline sahip ol.

Değerlendirme ve Sonuç

Tespit edilen atasözlerinin çoğunluğuna bakıldığında mollaların, halk tarafından kötü karşılanan davranışlara sahip olması, halktan kendini soyutlayarak üstün görmesi veya görülmesi, insanların saf dinî inançlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanması halkın algısında belirli bir molla karakterinin oluşumuna sebep olmuştur. Oluşan algının olumsuzluğuna karşın yine de derin saygı duyulan kişiler olmaları, halkın inançlarının ve Allah'a bağlılıklarının gücü olarak görülebilir.

İyi yönleri değerlendirildiğinde mollaların okuma-yazma bilmelerine, sözlerinin gücüne ve de imanlarının güçlü olmasına vurgu yapılmıştır. Halk mollanın bu yönlerine saygı duymaktadır ve doğal olarak bu özellikleri ile mollalar halktan ayrılmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki okuma-yazma oranı halk arasında çok yaygın değildir ve ayırt edici bir vasıftır. Ayrıca mollaların, sözlerinin güvenilir ve yaptırım gücünün yüksek olması, onların hem dinin savunucusu hem de devlet yönetiminde yer yer söz sahibi olmalarından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Mollalar, Kırgız toplumunda önyargı ile yaklaşılacak insanlardır. Bunun sebebi, Kırgızların İslam dinini tam olarak bilmemeleri ve bu eksikliği bilen insanların durumu kendi lehlerine

kullanmasıdır. Kırgızların okuma- yazma bildikleri için molla olarak kabul ettiği bu insanlar, aslında kendi ülkelerinde sıradan insanlar yahut tacirlerdir. Bu da molla adı altında tasvir edilen kişilerin esasen bu insanları tanımladığını göstermektedir.

Moldonun küçü tilinin tüşünüksüzdügündö (mollanın gücü dilinin anlaşılmasında) atasözünden de anlaşıldığı gibi mollalara duyulan saygı onların dillerinin tam olarak anlaşılmasından kaynaklıdır. Fakat dilinin anlaşılır olmaması duyulan saygı yanında güvensizliği de beraberinde getirmiştir.

Tüm bu sebeplerin yanında diğer konar-göçer Türk halkları gibi Kırgızlar da toplu biçimde İslam dinine geçmemiş ve geçmiş olanlar da İslam dinine nazaran Şamanizm inancına daha derinden bağlı kalmıştır. Dolayısıyla İslam ile tanışma sürecinde edinilen olumsuz tecrübeler ve önceki inançlarındaki din adamlarıyla kıyaslanabileceği göz önünde bulundurulduğunda, halkın bu yeni dinin din adamlarına karşı önyargıyla yaklaşabilecekleri de düşünülmelidir.

Bugün çoğu Kırgız Sünnî mezhebinde Müslümanlığı yaşamaktadır. Bağımsızlık sonrası atılan adımlarla dinî yaşamdaki eksiklikler eskiye göre büyük ölçüde giderilmiş, İslâm dinî de sosyal ve kültürel hayatla büyük ölçüde bütünleşmiştir. Günümüzde mollalar medreselerde dinî eğitim görmektedir ve oldukça saygı duyulan kişilerdir. Böylece molla kelimesine yüklenen anlam tarihsel süreç içerisinde dönüşüme uğramış ve kötü anlamını yitirip büyük ölçüde iyi anlamını kazanmıştır denilebilir.

Kaynakça

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2005). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.

Boobekova, K. (2013). *İnsan Davranışlarıyla İlgili Türkçe-Kırgızca Deyimler*. Bişkek: Avrasya Yayınevi.

Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Cihan, C. (2015). XIX. ve XX. Yüzyılda Bazı Seyyahların Kırgızların Dinî Hayatlarına Dair Gözlem ve Değerlendirmeleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 219-238.

Demirci, S., & Kabahasanoğlu, V. (2008). *Üniversitelerde Türk Dili*. İstanbul: Türkmen.

Ekrem , A., Cıldız, A., & Selçuk, B. K. (2017). *Kırgızca-Türkçe Sözlük* (Cilt II). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye "Manas" Üniversitesi Yayınları.

Erşahin, S. (1999). Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 393-438.

İbragimov, M.(2005).Kırgız Makal-Ilakap, Uçkul Sözdörü. Karabalta: Salam Yayınevi

Kırgız Tilinin Tüştündürmö Sözdüğü. (2015). Bişkek: Avrasya Yayınevi.

Soltonoyev, B. (2003). *Kırgız Tarihi*. Bişkek: Arhi İnovatsiyalık Borboru .

Extended Abstract

Proverbs are the experience of the society to belong and the philosophies of life and the words that reflect the expressive power of language. Proverbs are formed depending on each society's own cultural background and way of life. Changes and developments in time societies affect language and hence Proverbs. Religious factors and religious elements that have an important place in this process of change and development are also often subject to Proverbs. Among the religious elements, topics such as God, Prophet, Hodja, Pilgrim, Mullah, and how religion should be lived have been addressed in Proverbs from the past.

Mullah; means kadi and great scholar. In later times, madrasah students were also addressed in this way. Figuratively, he is described as one who outweighs the religious aspect. In addition to these meanings, this expression is used for people who are illiterate. This word, changed from the word Mawla and took the form of Mullah. For example, Maulana Jalaluddin Rumi is also referred to as "Mullah-yi Rum". In Kyrgyz Turkish this word is said "moldo".

In Kyrgyz society, mullahs are mostly known as clerics, their religious feelings are strong, and these people are greatly respected by society. In Kyrgyz Proverbs, mullahs are also depicted in this way. But, in Proverbs, the character of mullahs is often portrayed as vigilant, greedy, money-loving people who do nothing without their own interests.

As the name suggests, this word has been incorporated into Turkish languages along with Islam. During periods when the religion of Islam was not accepted by the state, these people informed those around them about Islamic religion and its rules.

Mullahs are one of the great characters because they are known as bad people in society, but they are highly respected. Therefore, this work dealt with the Mullah character. In the study, assessments were made on proverbs identified in the dictionary "Kırgız Makal-Ilakap, Uçkul Sözdörü" belonging to Muhamed İbrahimov.

In Turkestan, it has been at different times and in different forms that Turkish peoples accept the religion of Islam and combine it with their own culture. The first is Turks in settled life, the other is nomadic Turks. Nomadic Turks differ from others in that they developed a mixed understanding of Islamic religion with various belief systems, traditions, thought structures and cults belonging to their ancient religion. Like other Turkic peoples in Turkestan, the most common belief among the Kyrgyz people is Tengrism. However, over time, some Kyrgyz

tribes have adopted other religions such as Manichaeism, Buddhism, and historical Christianity.

The issue of Islamization of nomadic Kyrgyz people is one of the issues that has not yet been fully clarified in Turkish-Islamic history. Information about the acceptance of Islam by the Kyrgyz people is derived from Chinese sources, Soviet researchers, notes of travelers traveling the region, epics, especially the epic of Manas, and oral literary products. Until the second half of the XIX. century, Islam's influence on the Kyrgyz remained quite weak.

Because the Kyrgyz lived as nomads and were illiterate, they could not learn the religion of Islam with a specific education or from written sources in madrasas like other Turks. Travelers who came to the area noted that mullahs wrote amulets in exchange for sheep. Again, travelers wrote in notes that many of the existing mullahs were extremely ignorant, people with insufficient religious knowledge. They use the beliefs of people with very little religious knowledge, and in doing so they use kinship ties and witchcraft. The Kyrgyz did not have mullahs among themselves, the mullahs who came to that region are said to belong to Tatar, Uighur, Uzbek and Tajik people. These people, whom the Kyrgyz saw as mullahs, were in fact ordinary people or traffickers who could read and write in their own country. In fact, it could be these people who are in the proverbs.

As can be understood from the proverb " Moldonun küçü tilinin tüşünüksüzdügündö (the power of the mullah is that his words are meaningless.)", the respect shown to the mullahs is due to the lack of a full understanding of their language. His lack of understanding of his language created distrust for people.

Today most Kyrgyz live in Islam in the Sunni sect. Deficiencies in religious life were largely eliminated by steps taken after independence. Today, Kyrgyz mullahs are cultivated and respected individuals within their culture. Thus, the meaning of the word Mullah has lost its bad meaning in the historical process and has largely gained its good meaning.